Романюк Ольга Іванівна,
здобувачка ступеня вищої освіти «магістр» педагогічного факультету,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

Науковий керівник:
Хом'як Ольга Анатоліївна,
к. пед. наук, доцент кафедри теорії та методик початкової освіти
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Реалізація Концепції Нової української школи передбачає формування компетентнісного підходу до навчання, особистісно орієнтованої освітньої парадигми та створення інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечуватиме рівний доступ до якісної освіти усім дітям, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Формування творчих здібностей молодших школярів в умовах інклюзивного середовища постає одним із пріоритетних завдань сучасної педагогічної науки та практики, оскільки саме творча особистість здатна нестандартно мислити, продукувати оригінальні ідеї, знаходити інноваційні підходи до вирішення проблем різного характеру.

Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей молодших школярів, зокрема й тих, котрі потребують додаткової освітньої підтримки, досліджували І. Бех, Н. Бібік, Ю. Бойчук, В. Паламарчук, А. Колупаєва, О. Мартинчук, С. Миронова, О. Савченко, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко та ін.

Молодший шкільний вік характеризується сенситивністю до розвитку творчого потенціалу, природною допитливістю, відкритістю до нового досвіду, гнучкістю мислення та готовністю до експериментування з різними матеріалами й ідеями. Водночас інклюзивне середовище створює додаткові виклики для педагогів у контексті розвитку творчих здібностей учнів з різними освітніми потребами, що потребує розробки та впровадження інноваційних педагогічних технологій, адаптованих до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практики інклюзивної освіти дозволяє визначити педагогічні умови, які забезпечують ефективний розвиток творчих здібностей молодших школярів в інклюзивному середовищі Нової української школи.

Першою педагогічною умовою розвитку творчих здібностей молодших школярів в інклюзивному освітньому середовищі є створення творчо-розвивального інклюзивного освітнього середовища, яке враховує

індивідуальні особливості та потреби кожного учня. Творчо-розвивальне інклюзивне освітнє середовище – це складна, багатокомпонентна система, яка забезпечує умови для творчого розвитку всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Компонентами такого середовища є: фізичний простір, соціальний простір, інформаційний. Творчо-розвивальне інклюзивне освітнє середовище характеризується гнучкістю, варіативністю, відкритістю, динамічністю, спрямованістю на індивідуальні потреби та можливості кожної дитини. Воно стимулює допитливість, ініціативність, самостійність, творче мислення, уяву, фантазію, здатність до експериментування та дослідження [1].

Організація фізичного простору творчо-розвивального інклюзивного освітнього середовища передбачає створення універсального дизайну, який забезпечує доступність для всіх учнів. Приміщення класу має бути обладнане з урахуванням потреб дітей з різними особливостями розвитку: для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату – широкі проходи між партами, адаптовані меблі, допоміжні пристрої; для учнів з порушеннями зору – тактильні маркери, збільшені таблиці, схеми, малюнки, спеціальне освітлення; для учнів з порушеннями слуху – візуальні підказки, ілюстративний матеріал, технічні засоби підсилення звуку; для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку – спрощені схеми, алгоритми, візуальні розклади; для учнів з розладами аутистичного спектру – місця для усамітнення, сенсорного розвантаження, візуальна підтримка. У класі мають бути створені різні функціональні зони: для індивідуальної роботи, групової взаємодії, творчої діяльності, відпочинку, сенсорного розвантаження. Важливою складовою фізичного простору є наявність різноманітних матеріалів для творчості: образотворчих, музичних, театральних, конструктивних, природних, що дозволяє учням експериментувати, створювати, виражати свої ідеї та почуття різними способами [2].

Соціальний простір творчо-розвивального інклюзивного освітнього середовища формується через взаємодію між учасниками освітнього процесу, яка ґрунтується на принципах взаємоповаги, толерантності, емпатії, співпраці. Ключову роль у створенні сприятливого соціального простору відіграє вчитель, який виступає фасилітатором, наставником, партнером у творчій діяльності учнів. Педагог має створювати атмосферу психологічної безпеки, в якій кожна дитина почувається захищеною, прийнятою, має право на помилку, може вільно висловлювати свої думки та ідеї. Важливим аспектом формування соціального простору є організація взаємодії між учнями, яка сприяє формуванню толерантності, емпатії, навичок співпраці. Така взаємодія може відбуватися у різних формах: парна та групова робота, проєктна діяльність, колективна творчість, ігри, дискусії, взаємодопомога. Педагог має створювати ситуації успіху для кожного учня, підкреслювати цінність індивідуальних досягнень, заохочувати взаємопідтримку та взаємодопомогу, формувати позитивне ставлення до різноманіття [3].

Інформаційний простір творчо-розвивального інклюзивного освітнього середовища забезпечує доступ до різноманітних джерел інформації, які можуть стимулювати творчу активність учнів. Він включає не лише традиційні джерела

(підручники, посібники, енциклопедії, словники), а й сучасні інформаційно-комунікаційні технології (комп'ютери, планшети, інтерактивні дошки, мультимедійні засоби), які розширюють можливості для навчання учнів з різними освітніми потребами. Для учнів з порушеннями зору можуть використовуватися аудіокниги, тактильні книги, програми для збільшення тексту та озвучування інформації; для учнів з порушеннями слуху – субтитри, візуальні презентації, відеоматеріали з сурдоперекладом; для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку – адаптовані тексти, спрощені схеми, ілюстрації, інтерактивні ігри; для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату – адаптивні технічні засоби, спеціальні програми та додатки. Інформаційний простір має бути гнучким, варіативним, забезпечувати можливість вибору джерел інформації відповідно до індивідуальних потреб та можливостей кожного учня [4].

Другою педагогічною умовою розвитку творчих здібностей молодших школярів в інклюзивному освітньому середовищі є впровадження інноваційних технологій навчання, спрямованих на розвиток творчого мислення, уяви та креативності учнів з різними освітніми потребами. Інноваційні технології навчання характеризуються гнучкістю, адаптивністю, інтерактивністю, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, забезпечувати її активну участь в освітньому процесі. Серед ефективних технологій – проєктна технологія, яка передбачає самостійне дослідження учнями певної проблеми та створення конкретного продукту; технологія розвитку критичного мислення, яка сприяє формуванню здатності аналізувати інформацію, висловлювати власні судження, приймати рішення; технологія проблемного навчання, яка стимулює пізнавальну активність, самостійність мислення, творчий пошук; технологія інтерактивного навчання, яка забезпечує активну взаємодію між учнями, формування комунікативних навичок, навичок співпраці; ігрова технологія, яка створює умови для розвитку уяви, фантазії, емоційної сфери; технологія диференційованого навчання, яка враховує індивідуальні особливості учнів, забезпечує оптимальний темп та рівень складності завдань [7].

Проєктна технологія створює особливі можливості для розвитку творчих здібностей учнів початкових класів в інклюзивному середовищі. Проєктна діяльність інтегрує різні види активності (пізнавальну, дослідницьку, творчу, комунікативну), дозволяє кожній дитині знайти свою роль відповідно до індивідуальних можливостей та інтересів. Учні з різними освітніми потребами можуть брати участь у проєктах, виконуючи завдання різного рівня складності, використовуючи різні форми представлення результатів. Для учнів з порушеннями зору можуть бути запропоновані проєкти, які передбачають використання тактильних, звукових, ароматичних матеріалів; для учнів з порушеннями слуху – візуальні, графічні, конструктивні проєкти; для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку – практико-орієнтовані проєкти з чіткою структурою та алгоритмом дій; для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату – проєкти, які не потребують складних маніпуляцій з матеріалами, можуть виконуватися з використанням технічних засобів.

Проєктна технологія стимулює розвиток творчого мислення, уяви, ініціативності, самостійності, навичок співпраці, що є важливими компонентами творчих здібностей.

Технологія розвитку критичного мислення сприяє формуванню здатності аналізувати інформацію, висловлювати власні судження, приймати рішення, що є невід'ємними складовими творчого мислення. Вона базується на трьохфазовій моделі навчання: виклик – осмислення – рефлексія. На етапі виклику активізуються наявні знання учнів, формується пізнавальний інтерес; на етапі осмислення учні взаємодіють з новою інформацією, співвідносять її з наявними знаннями; на етапі рефлексії відбувається осмислення та узагальнення нової інформації, формування власної позиції. Для учнів з різними освітніми потребами технологія розвитку критичного мислення адаптується шляхом використання різних форм представлення інформації, варіативних методів та прийомів, індивідуального темпу роботи. Наприклад, для учнів з порушеннями зору використовуються аудіоматеріали, тактильні схеми, рельєфні малюнки; для учнів з порушеннями слуху – візуальні схеми, таблиці, графічні організатори; для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку – спрощені тексти, ілюстрації, покрокові інструкції; для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату – адаптовані матеріали, спеціальні технічні засоби [5].

Технологія проблемного навчання стимулює пізнавальну активність, самостійність мислення, творчий пошук, що є важливими умовами розвитку творчих здібностей. Вона передбачає створення проблемних ситуацій, які викликають в учнів пізнавальний інтерес, спонукають до активного пошуку шляхів вирішення проблеми. В інклюзивному класі проблемні ситуації мають бути доступними для всіх учнів, але водночас забезпечувати можливість різного рівня включення в їх розв'язання. Для учнів з різними освітніми потребами проблемні завдання можуть бути адаптовані шляхом використання різних форм представлення проблеми, надання додаткових опор, алгоритмів, варіативних способів вирішення. Наприклад, для учнів з порушеннями зору проблемна ситуація може бути представлена в аудіоформаті або з використанням тактильних матеріалів; для учнів з порушеннями слуху – у вигляді тексту, ілюстрацій, схем; для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку – у спрощеному вигляді, з використанням наочності, практичних дій; для учнів з порушеннями опорно-рухового апарату – з використанням доступних матеріалів та технічних засобів [6].

Технологія інтерактивного навчання забезпечує активну взаємодію між учнями, формування комунікативних навичок, навичок співпраці, що є важливими умовами розвитку творчих здібностей в інклюзивному середовищі. Вона передбачає організацію навчання у формі діалогу, обміну думками, ідеями, спільного пошуку рішень. В інклюзивному класі інтерактивні методи (робота в парах, малих групах, мозковий штурм, дискусія, рольова гра, метод проєктів) адаптуються з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. Для забезпечення ефективної участі всіх дітей у інтерактивному навчанні важливо формувати гетерогенні групи, в яких учні з різними освітніми потребами можуть виконувати різні ролі відповідно до своїх можливостей;

використовувати різні форми комунікації (вербальну, невербальну, письмову, графічну, через технічні засоби); забезпечувати візуальну підтримку (схеми, малюнки, піктограми); надавати додаткові опори та алгоритми дій; варіювати темп та тривалість роботи; забезпечувати психологічний комфорт та емоційну підтримку.

Підсумовуючи, зазначимо, що інклюзивне освітнє середовище – це складна, багатокомпонентна система, яка забезпечує умови для навчання, виховання та розвитку всіх дітей, з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, потреб та можливостей. Організація інклюзивного освітнього середовища передбачає комплексний підхід, який включає архітектурну доступність, універсальний дизайн, психологічний комфорт, соціальну інтеграцію, адаптацію та модифікацію змісту освіти, кадрове забезпечення, співпрацю з батьками, міжвідомчу взаємодію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заверико Н. В., Соловйова Т. Г. Виховання толерантності у школярів як умова розвитку інклюзивної освіти в Україні. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2018. № 29. С. 60–66.
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві ; пер. з англ. Київ : Видавничий дім «Плеяди», 2011. 296 с.
3. Колупаєва А., Софій Н., Даниленко Л. Інклюзивне навчання: партнерські стосунки з родинами. Директор школи. 2011. № 10 (634). С. 20–25.
4. Швед М. Основи інклюзивної освіти : підручник. Львів : Український католицький університет, 2015. 360 с.
5. Фіголь Н. А. Інклюзивна компетентність педагога: теоретичний аспект. Педагогічні науки: реалії та перспективи : науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. Вип. 77. С. 199–202.
6. Шульженко Д. І. Професійна готовність вчителів до корекційної роботи з аутичними дітьми. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 21 (2). С. 391–398.
7. Booth T., Ainscow M. Index for inclusion: developing learning and participation in schools. 2011. URL: https://prsinstitute.org/downloads/related/education/IndexforInclusion.pdf (дата звернення: 05.05.2026).